

VESA SUOMINEN

Merkityksen syntaktiset suhteet luokitus- ja dokumentaatiokieli kirjallisuudessa

Suominen, Vesa, Merkityksen syntaktiset suhteet luokitus- ja dokumentaatiokieli kirjallisuudessa. [Syntactic relations of meaning presented in the literature on classification and documentary language]. *Kirjastotiede ja informatiikka* 5 (1): 3—11, 1986.

By syntactic relation is understood here a syntagmatic relation of some definite form. Concepts expressing this relation are called categories of syntactic relations. These categories are reviewed from works by Kaiser, Ranganathan, Gardin and SYNTOL, Hutchins and Dahlberg. As a common feature is recognized an explicit or implicit, more or less dominant analogy with the linguistic relation of verb and nouns in a sentence. The paper ends in brief discussion about the relation of document and the meaning of documentary language expression. This relation, too, is regarded here a special category of syntactic relations of meaning in documentary languages. It is suggested that different aspects of the problem of meaning of documentary language expressions can be dealt within one consistent frame of syntagmatic, paradigmatic and syntactic relations.

Address: Metsokatu 2 C 16, 87500 Kajaani.

Tarkastelen seuraavassa katsauksenomaisesti, kuinka luokitus- ja dokumentaatiokieli kirjallisuudessa on käsitteellistetty ilmiötä, jota kutsun *merkityksen syntaktisiksi suhteiksi*. Aluksi määrittelen tai luonnehdin lyhyesti tämän ilmiön. Kirjoitukseni pääsisällön muodostaa kyseistä ilmiötä jäsentävien käsitteiden tarkastelu eräiden luokitus- ja dokumentaatiokieli tutkimusten klassisten tai keskeisten tutkijoiden kirjoituksissa. Seuraan katsauksessani »linjaa» Kaiserista Ranganathanin ja Gardinin kautta Hutchinsiin ja Dahlbergiin. Ulkopuolelle jäävät mm. sellaiset

luokituksen ja dokumentaatiokielten käsitteellisten suhteiden jäsenyykset kuin Perreault'n »Scheme of relators» tai englantilaisten luokitus- ja dokumentaatiokieli tutkimuksen tuottamat kategorisoinnit. Kirjoitukseni lopussa ulotan tarkastelun myös eräisiin dokumentaatiokielen ilmaisun ja dokumentin suhdetta kuvaaviin käsitteisiin. Tätä ongelmaa ei useinkaan käsitellä dokumentaatiokielten »käsitteellisten» tai »ideatason» suhteiden yhteydessä. Luokitus- ja dokumentaatiokieli-problematiikkaa mahdollisimman kattavasti ja yhtenäisesti käsitteellistävän teoreettisen kehyk-

sen luomiseksi se voisi kuitenkin olla perusteltua.

Tässä on paikallaan huomauttaa vielä, että oma motiivini merkityksen syntaktisia suhteita jäsentävien käsitteiden tutkimiseen on poikkeava suhteessa niihin kirjoittajiin, joihin viitataan. Kun heillä on ollut kysymys lähinnä luokituksen ja dokumentaatiokielen konstruointiin liittyvistä pohdintoista, itse olen kiinnostunut mahdollisuudesta analysoida dokumentaatiokielisten ilmausten merkitysrakenteita. Tässä analyysissä ovat olettaakseni kuitenkin juuri merkityksen syntaktiset suhteet voimallisia välineitä.¹

Syntaktinen suhde

Määrittelen syntaktisen suhteen lähtien syntagmaattisen ja paradigmaattisen suhteen erottelusta. Syntagmaattisella suhteella tarkoitan Hjelmslevin käsitteistöä soveltaen »sekä—että» -suhdetta ja vastaavasti paradigmaattisella suhteella »joko—tai» -suhdetta (ks. Hjelmslev, 1961, def. 26—29, 67, 68). Ts. syntagmaattiset suhteet ovat yhdessä esiintyvien ja paradigmaattiset suhteet keskenään vaihtoehtoisten yksiköiden suhteita.

Syntaktisen suhteen määrittelen nyt *määrämuotoiseksi syntagmaattiseksi suhteeksi* (vrt. esim. Barthes, 1984, s. 124—126). Ts. merkitysten syntaktiset suhteet ovat niiden määrämuotoisia syntagmaattisia suhteita, merkitysten yhdessä esiintymisen määrämuotoisuutta.

Näin määriteltynä syntaktinen suhde on itsessään syntagmaattinen suhde. Toisaalta määrämuotoisuutensa kautta se liittyy paradigmaattiseen kahdella tavalla. Ensiksikin syntaktisen suhteen määrämuotoisuus edellyttää jonkinvertaista jäsentyneisyyttä tai erityyneisyyttä paradigmaattisella ulottuvuudella, jotta mikä tahansa yksikkö ei olisi vaihtoehtoinen minkä tahansa toisen kanssa. Toiseksi syntaktinen suhde itsessään on eräässä mielessä paradigmaattisessa suhteessa joidenkin muiden yksiköiden kanssa oleva yksikkö. Määrämuotoisuudessaan se samalla mahdollistaa muita, vaihtoehtoisia »määrämuotoja».

Niitä käsitteitä, joiden puitteissa syntaktisten suhteiden määrämuotoisuutta ilmaistaan, kutsun *syntaktisten suhteiden kategorioiksi*. Tarkasteltavassa kirjallisuudessa nämä kategoriat poikkeavat muodollisesti toisistaan. Joukossa on relatioita, toiseksi »rooleja» (so. merkityksen yksiköiden tai käsitteiden määrittelyä suhteessa relatioihin, joissa ne ovat osallisina) sekä lopulta käsitteitä, jotka ovat kontekstista riippumatta omistettavissa toisille käsitteille, määrättyille merkityksen yksiköille.²

Kaiser

Klassisen ja samalla yksinkertaisuudessaan havainnollisen esimerkin syntaktisista suhteista tarjoaa Kaiserin »systemaattisen indeksoinnin» kaava

Concrete — Country — Process,

joka muodostaa »lausuman» (»statement») (ks. Rodríguez, 1984). Tämä kaava kuvaa toisiinsa yhdistettäviä, yhdessä esiintyviä käsitteitä määrättyjen käsitteiden avulla määrämuodon syntagmalle (»lausumalle»). Siten kyseessä ovat määritelmäni mukaiset syntaktiset kategoriat. Yksinkertaisuudestaan huolimatta tämä Kaiserin kaava ei ole ongelmaton eikä käsittääkseni myöskään mielenkiinnoton tai triviaali. Kiintoisaa siinä on erityisesti se, että se niin ilmeisellä tavalla muistuttaa luonnollisessa kielessä keskeistä syntaktista perusrakennetta (verbi/nominaalijäsenen -erotte-lua). Tämä luonnollisen kielen syntaktinen rakenne tulee toistuvasti esiin luokitus- ja dokumentaatiokielikirjallisuudessa syntaktisten suhteiden yhteydessä, toisinaan eksplisiittisenä lähtökohtana, toisinaan »piilevänä». Seuraavassa käytän juuri tätä suhdetta katsausta tematisoivana pu-naisena lankana.

Ranganathan

Ranganathan erittelee »aiheiden muodostumisen tapoja» (»modes of formation of subjects») seuraavasti (Ranganathan, 1967, s. 351—359):

liuskettuminen (dissection)
leikkely (lamination)
paljastuminen (denudation)
löyhä yhteys (loose assemblage) ja
päälleliimaus (superimposition)

Kolmea ensimmäistä tapaa kuvaavat ehkä havainnollisimmin Ranganathanin omat esimerkit (kuva 1). Paljastumisen (denudation) suhteen tosin kuvio ja Ranganathanin teksti eivät tue toisiaan. Tekstissä Ranganathan puhuu »supistuvasta ekstensiosta ja kasvavasta intensiosta», mikä viittaisi aitoon geneeriseen suhteeseen kun taas kuvio viittaisi lähinnä jonkinlaiseen osasuhteeseen, mikä sekin kaipaisi logiikan filosofiasta »paljastumisen» yhteydessä vielä täsmennystä (ks. emt., s. 356—357).

Löyhä yhteys tarkoittaa Ranganathanilla »faasisuhteita», joita hän esittää viisi, todeten samalla, että »other kinds of phase relations may be recognised in course of time»:

Kuva 1. Aiheiden muodostumisen tavat

Liuskettuminen:

Botany
Agriculture
Zoology

Feed Plants
Food Plants
Stimulant Plants

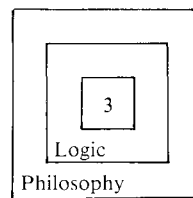
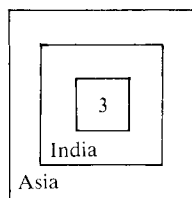
Asia
Europe
Africa

Leikkely:

	Corn	
Agri-	1	culture
	Corn	

	Java	
Corn	3	Corn
	Java	

Paljastuminen:

(Ranganathan, 1967, s. 352—356.)

1. yleinen relaatio (general relation)
2. bias (esim. »tilastotiedettä kirjastonhoitajille», esimerkki Meriläinen, 1984, s. 18)
3. vertailu
4. eroavuus, sekä
5. vaikutus

(emt., s. 358).

Päälleliimaus on itseasiassa leikkelyn eräänlainen erikoistapaus (Ranganathan kutsuukin sitä »kvasileikkelyksi») eikä sitä ole tässä tarkoituksenmukaista käydä erikseen kuvailemaan (ks. emt., s. 359).

Käsitteiden tai merkitysten suhteena liuskettuminen on puhtaasti paradigmaattinen suhde. Kysymys on distinktiosta, asioiden toisistaan erottamisesta, niiden eriksi sanomisesta, mikä samalla tekee niistä vaihtoehtoja toisilleen. Samoin paradigmaattisena suhteena on ilmeisesti pidettävä paljastumista, jossa samalla kuitenkin toisistaan erotettavien asioiden (merkitysten, termien) välillä osoitetaan vallitsevaksi määrätty (vaikkakin hieman vaikeasti käsiteltävä) suhde. Leikkelyä ja »kvasileikkelyä» l. päälleliimausta voi puolestaan pitää tyypillisesti syntagmaattisina suhteina. Löyhä yhteys ja erityisesti faasisuhteet ovat jo selvemmin syntaktisia suhteita. Varsinkin faa-

sisuhteissa 2—5 syntagmaattinen suhde saa jo selvää määrämuotoisuutta.

PMEST-kaavassaan Ranganathan esittää kuitenkin keskeisimmät syntaktiset kategoriansa (»peruskategoriat», »fundamental categories») (ks. emt. 399—401). Postuloimansa kategoriat hän määrittelee lähtien kategoriasta aika (Time, T), koska tämä aiheuttaa vähiten vaikeuksia ja on ymmärrettävissä sanan normaalin merkityksen mukaisesti. T-kategorian manifestaatioita ovat vuosituhannet, -sadat ja -kymmenet sekä hieman toisen tyyppiset päivä ja yö, vuodenajat jne. Tila-kategoria (Space, S) niinkään vastaa pitkälle sitä merkitystä, mikä sanalla normaalisti on. Avaruus, maan pinta, maantieteelliset määritykset kuten maat ja maanosat sekä toisaalta sellaiset fyysiset paikan määritykset kuin erämaa, sademetsä jne. ovat S-kategorian manifestaatioita. (Ks. emt., s. 399.)

Energia-kategorian (Energy, E) tunnistaminen tuottaa jo enemmän vaikeuksia. Ranganathan kuvaa sitä »jonkinlaiseksi toiminnaksi» (»action of one kind or another»). Materia-kategorian (Matter, M) hän toteaa vielä ongelmallisemmaksi ja luonnehtii sitä kahden manifestaation avulla: materiaali, aine (material) ja ominaisuus (property). (Emt., s. 400.)

Kaikista vaikeimmin määriteltävä on persoonallisuus-kategoria (Personality, P) ja sen kohdalla Ranganathan turvautuu »jäännösmentelmään» (»method of residues»): P on se, mikä ei ole T, S, ei E eikä M (emt., s. 401). Kiintoisaa on, että »konkreettisin» kategoria (ks. esim. emt. s. 412) osoittautuu hankalimmaksi tunnistaa ja määritellä. Se joudutaan luonnehtimaan vain siksi, mikä ei mitään muutakaan ole.

Dahlberg esittää PMEST-kategorioista tulkinan, jonka mukaan Ranganathan niissä itseasiassa (vaikkakin itse sitä tiedostamatta) lähestyi »kielellisen ilmaisun logiikkaa». Dahlberg esittää rinnastuksen lauseen elementtien ja Ranganathanin kategorioiden kesken:

Subject	Predicate	Complements(s)
P + M	E	Rounds and Levels of E

(Dahlberg, 1978, s. 50—51, Rounds and Levels, ks. Ranganathan, 1967, s. 410—411). Toisessa yhteydessä Dahlberg esittää hieman toisenlaisen version:

P or M	E	S and T
is the subject	is the predicate	are the complements to the predicate

(Dahlberg, 1977, s. 63). Tulkintansa pohjalta Dahlberg esittää, että »peruskaava (absoluuttinen syntaksi?) mille tahansa luokituksessa ilmaisutavalle lausumalle olisi siten:

S	P	C
(Subject),	(Predicate),	(Complement(s))»

(Dahlberg, 1978, s. 52—53).

PMEST-kategorioiden ohella ja niihin läheisesti liittyen on syntaktiseksi kategoriaksi Ranganathanilla käsitettävä vielä »perusfasetti» (»Basic Facet», BF). BF on muita kategorioita hallitseva siinä mielessä, että BF:sta riippuvat ne konkreettiset merkitykset, joita seuraavien kategorioiden manifestaatioina voi olla. (Ks. Ranganathan, 1967, s. 402 ja 412.)

Gardin ja SYNTOL

1960-luvun ranskalaisen luokitus- ja dokumentaatiokielitutkimuksen keskeinen hahmo on

Jean-Claude Gardin, jonka johdolla luotiin SYNTOL-niminen dokumentaatiokieli (ks. Cros & Gardin & Levy, 1964). Nimensä SYNTOL saa lyhenteenä ilmaistusta »Syntagmatic organization language», mikä korostaa syntagmaattisen suhteen keskeisyyttä tässä järjestelmässä (emt., s. 20). SYNTOL rakentuu kahden suhteiden perustyyppin varaan. Näitä kutsutaan — strukturalistisen lingvistiikan analogiaan eksplisiittisesti viitaten — syntagmaattisiksi ja paradigmaattisiksi suhteiksi (emt., s. 40—44). Paradigmaattinen suhde SYNTOL:ssa ei täysin vastaa sitä, minkä merkityksen olen tässä Hjelmleiviin nojautuen paradigmaattiselle antanut. Toisaalta syntagmaattiset suhteet SYNTOL:ssa hyvin vastaavat sitä, mitä olen tässä kutsunut syntaktisiksi suhteiksi. Ne ovat nimenomaan määrämuotoisia syntagmaattisia suhteita.

SYNTOL:ssa spesifioidaan neljä syntagmaattista suhdetta, jotka vallitsevat aina kahden termin välillä (emt., s. 48—50):

- R1 Predikatiivinen (prédicative)
- R2 assosiatiiivinen (associative)
- R3 konsekutiivinen (consécutive)
- R4 koordinatiivinen (coordinative)

Syntagmaattiset suhteet johdetaan dikotomisena puuna (kuva 2) joka välttämättä ei kuitenkaan paljoo valaise kategorioiden merkityksiä.

Suhteiden R1—R4 merkitykset avautuvat ehkä parhaiten, jos lähdetään liikkeelle suhteesta R2 (assosiatiiivinen suhde), joka monella tavoin on keskeisimmässä asemassa SYNTOL:n syntagmaattisten suhteiden joukossa. Assosiatiiivista suhdetta luonnehditaan siten, että se käsittää »subjektin suhteen toimintaan, toiminnan suhteen kohteeseensa, puitteisiinsa jne.; osasuhteen ja sisältyminen (fyysisen ja formaalisen), jne.» (emt., s. 50).

Koordinatiivinen (R4) ja konsekutiivinen (R3) suhde tavallaan »edeltävät» assosiatiiivista suhdetta, ovat sen abstrakteja esimuotoja, mitä kuvataan rinnastamalla nämä kolme suhdetta tieteellisen tiedon asteisiin. Lähtökohtana on kahden ilmiön irrallinen rinnastaminen (R4), seuraavassa vaiheessa nämä ilmiöt (mahdollisesti) nähdään toisiinsa liittyvinä, tutkitaan niiden vaikutuksia toisiinsa ja »konvarianssia» (R3), kunnes lopulta (mahdollisesti) ne integroidaan teoriaan, joka »palauttaa ne toisiinsa» (R2). Esimerkkinä annetaan sähkön ja magneettisuuden ilmiöitä koskevan tiedon kehitys:

lä tarvittaessa suhteita spesifioivat »syntaktiset operaattorit» (»opérateur syntaxique»), jotka ovat myös syntaktisia kategorioita aluksi määrittelemässäni merkityksessä. Syntaktisten operaatioiden avulla voidaan tarvittaessa spesifioida sanan (jäsenen) rooli relaatiossa. Assosiatiiiviseen suhteeseen liittyviä syntaktisia operaattoreita ovat:

instrumentaali (op. instrumental)
lokatiivi (op. locatif)
kohde, päämäärä (op. but)
merkki (op. signe)

Siten syntagma

pelko ————— /2/ —————> ahdistus

tulkittaisiin »ahdistuksen pelko», mutta tarvittaessa voitaisiin ilmaista »ahdistus pelkotilan merkinä» spesifioimalla ahdistuksen syntaktinen rooli merkki-operaattorilla (joka olisi predikaatti, joten suhde olisi R1):

pelko ————— /2/ —————> ahdistus
ahdistus ————— /1/ —————> op. signe.

Vastaavasti »veden siunaaminen» olisi

siunaaminen ————— /2/ —————> vesi,

mutta »vedellä siunaaminen» saataisiin lisäämällä veden syntaktisen roolin spesifikaatio

vesi ————— /1/ —————> op. instrumental.

(Emt., s. 61—62.)

Konsekutiiviseen suhteeseen liittyy erikoislaatuinen »epäspesifin tekijän/vaikutuksen» operaattori »lexique», joka ei ole luonteeltaan syntaktinen kategoria (ks. emt., s. 64). Koordinaatiiviseen suhteeseen sen sijaan liittyy kolme syntaktista operaattoria, joita hyvin voi pitää merkitysten syntaktisten suhteiden kategorioina:

vertailu (op. comparison)
identifikaatio (op. identification)
erottaminen (op. différenciation).

Nämä operaattorit liitetään predikaatteina koordinaatiivisen syntagman molempiin termeihin, esim.

metapro- → /1/ — op. id. ← /1/ — chlorpro-
mazine mazine

mikä ilmaisisi kahden tuotteen identiteettiä (josain määrättyssä suhteessa). (Emt., s. 64—65.)

SYNTOI perustuu mielenkiintoiseen ja dynaamiseen luokitus- ja dokumentaatiokieliäjatteleluun. Suhteellisessa kompleksisuudessaan ja »hankaluudessaan» se heijastaa varsin rikkaalla

ja moniulotteisella tavalla luokituksen ja dokumentaatiokielten, yleensä dokumentoidun tiedon määrittämisen ydinproblematiikkaa.

Hutchins ja Dahlberg

1970-luvulla Hutchins ja Dahlberg esittävät kielitieteen piiristä keskenään varsin lähisukuisia lähtökohtia luokituksen ja dokumentaatiokielten syntaktisille suhteille, niiden kategorioille. Hutchins viittaa Fillmoren sijakielioppiin, Dahlberg puolestaan dependenssikielioppiin sisältyvään valenssiteoriaan³. Pyrin seuraavassa kuvailemaan nämä lingvistiset juuret, esittämään ne perusideat, joita Hutchins ja Dahlberg esittävät käytettäväksi sekä hyvin ylimalkaisesti esitän, kuinka he niitä soveltaisivat.

Fillmoren sijakieliopin peruskäsite on »syvä-rakenteen sija» (»deep structure case»), millä hän tarkoittaa lauseen nominaalijäsenen määrättyä syntaktis-semanttisia suhteita verbiin nähden (Fillmore, 1968, s. 21). Fillmore esittää klassisessa artikkelissaan Case for case seuraavat kuusi sijaa (myöhemmin niiden määrä lisääntyy):

Agenttiivi (A): sija, joka osoittaa verbin ilmaiseman tekemisen tyypillisesti elolliseksi (animate) käsitetyn aiheuttajan (instigator),

Instrumentaali (I): elottoman voiman tai olion sija, joka liittyy verbin ilmaisemaan toimintaan tai tilaan (»force or object causally involved»),

Datiivi (D): sellaisen elollisen olennon sija, johon vaikuttaa verbin ilmaisema tila tai toiminta,

Faktiivi (F): sellaisen olion tai olennon sija, joka on tuloksena verbin ilmoittamasta toiminnasta tai tilasta tai joka käsitetään verbin merkityksen osaksi,

Lokatiivi (L): sija, joka osoittaa verbin ilmaiseman tilan tai toiminnan paikan tai paikallisen suunnan (»spatial orientation»), sekä

Objektiivivi (O): semanttisesti neutraalein sija, joka viittaa mihin tahansa sellaiseen, minkä rooli verbin ilmaisemassa toiminnassa tai tilassa tunnustetaan vain verbin itsensä semanttisen tulkinnan kautta.

(Fillmore, 1968, s. 24—25⁴).

Käsitellessään »semanttisia (vs formaaliset) aspekteja» »syntagmaattisella (vs paradigmaattinen) ulottuvuudella» (»Semantic aspects II: syntagmatic axis, Hutchins, 1978, s. 55—88) Hutchins antaa seuraavan Fillmoren luettelosta huomattavasti laajemmän ja osin poikkeavan luettelon sijakategorioista, jotka kuitenkin ilmaisi-

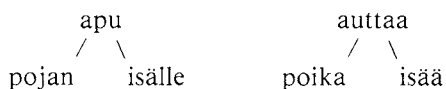
sivat vastaavanlaisia nominaalijäsenten ja verbien suhteita kuin Fillmoren syvärakenteen sijat: *patientti* (Patient), *faktiivi* (Factitive), *agentti* (Agent), *väline* (Instrument), *kokija* (Experienter), *edunsaaja* (Beneficiary), *lähde* (Source), *määränpää* (Goal), *paikka* (Location), *aika* (Time) ja *tarkoitus* (Purpose). (Määränpää, Goal, tulkitaan puhtaasti lokaalisessa merkityksessä ja milloin tarvitaan väljempää käsitettä, puhutaan »abstraktista määränpäästä», »abstract goal»). (emt., s. 65). Lisäksi Hutchins mainitsee kolme luonnollisten kielten »syntagmaattista suhdetta», joilla on merkitystä dokumentaatiokielten »syntaktisten keinojen» käsittelyssä: *määrittävä* (Attributive), *rinnastava* (Coordinative) ja *kieltävä* (Negative) suhde.

Dahlberg esittää »käsitteellisten suhteiden» (»concept relations») suhteen peruserottelun kvantitatiiviseen ja kvalitatiiviseen tarkasteluun ja jälkimmäisessä seuraavat suhteiden tyypit:

- 1) muodollis-kategoriset (formal/categorial)
- 2) materiaalis-paradigmaattiset (material-paradigmatic): hierarkkiset suhteet, osasuhteet, oppositiosuhteet,
- 3) funktionaalis-syntagmaattiset suhteet (functional-syntagmatic)

(Dahlberg, 1978, s. 18). Funktionaalis-syntagmaattisten suhteiden analysoimiseksi hän esittää käytettäväksi hyväksi »operaatio- tai prosessisuuntautuneiden käsitteiden» »semanttisia» tai »vapaita valensseja» (emt., s. 23—24).

Tarvainen määrittelee verbin valenssin siten, että se on »regentin (verbin, VS) kyky vaatia valenssin mukaisia deponenttejä (aktanteja) eli avata niille paikkoja» (Tarvainen, 1977, s. 16). Edelleen Tarvainen määrittelee »loogis-käsitteellisen» valenssin siten, että sillä »tarkoitetaan sitä *merkityksen* ominaisuutta, että se avaa käsitteellisen sisältönsä perusteella paikkoja relaatiologisessa mielessä». Käsitteeseen »auttaa» sovellettuna loogis-käsitteellinen valenssi merkitsee, että »vastaava todellisuuden asiantila olisi . . . auttajan suhde autettavaan», kaaviona havainnollistettuna:

(Emt., s. 17—18.)

Semanttinen valenssi puolestaan tuo mukanaan semanttisia rajoituksia verbin aktanteille, mitä voi parhaiten havainnollistaa ottamalla esi-merkin näitä rajoituksia rikkovasta ilmauksesta: *Hän kuolee toisinaan* on mahdollon ilmaus verbin kuolla semanttisen valenssin aktanteille aset-

tamien restriktioiden perusteella. (Ks. emt., s. 18—19).

Se, mitä Dahlberg »semanttisilla» tai »vapailta valensseilla» tarkoittaa, on ilmeisesti »operaatio- ja prosessisuuntautuneiden käsitteiden» loogis-käsitteellisen ja semanttisen valenssin kanssa jottenkin analogisten ominaisuuksien hyväksikäyttäminen. Dahlberg esittää seuraavan kaltaisia esimerkkejä:

tuotanto — tuote — tuottaja — ostaja jne.
mittaaminen — mitattu kohde — mittauksen tarkoitus — mittaväline — mittayksikkö jne.

Hän arvioi, että seuraavan kaltaisia kategorioita voitaisiin tunnistaa ja liittää »prosessi- tai operaatiosuuntautuneisiin käsitteisiin» niiden »vapaina valensseina»:

instrumentaliteetti, kausaliteetti, finaliteetti; edellytys (condition), modaliteetti, potentiaalisuus; yhteisesiintymä (co-occurrence), tulos jne.
paikka, aika

(Emt., s. 23.)

Yhteenveto

Dahlbergin ja Hutchinsin esittämien lähtökoh- tien samansuuntaisuus on hyvin ilmeinen. Hallitseva piirre on luonnollisen kielen keskeisestä verbi/nominaali -kategorioiden erottelusta analogisesti omaksuttu distinktio ja siihen liittyvien syntaktisten kategorioiden keskeisyys. Mikäli Dahlbergin tulkinta PMEST:stä hyväksytään, on tämä sama syntaktinen perussuhde keskeinen myös Ranganathanilla. Kaiserin systemaattisessa indeksoinnissa verbi/nomini erottelun analogia on tietysti mitä ilmeisin. SYNTOL:ssa tämä suhde ei ole samalla tavoin hallitseva, mutta se on kuitenkin hyvin selvästi esillä assosiativisessa suhteessa (R2), mihin liittyvät syntaktiset operaattorit vielä korostavat sitä.

Dokumentin ja dokumentaatiokielen ilmauksen suhde

Tarkastelen lopuksi lyhyesti ongelmaa, jota yleensä ei ehkä käsitetä dokumentaatiokielten syntaktisiin, syntagmaattisiin tai ylimalkaan käsitteellisiin suhteisiin liittyväksi. Määrittelemä- säni mielessä syntaktiseksi kategoriaksi tulisi kuitenkin ilmeisesti laskea vielä dokumentin ja dokumentaatiokielen ilmaisen suhde, ts. se asia, minkä dokumentaatiokielen ilmaus dokumen- tista varsinaisesti ilmaisee.

Asiaa valaissee parhaiten esimerkki: merkitys bibliografia liittyy eri tavoin teoksiin Savitaulusta tietokoneeseen / Maria Forsman ja Suomen kirjallisuus 1981. Samoin sepäntyö voi olla aihe, jota teos käsittelee, tarkoitus, jota varten teos on tehty (sepän metallioppi) ja jos otetaan mukaan museoesineitä, se voi olla tarkoitus, jota esine tai dokumentti (alasin) välineenä palvelee tai se voi olla tapahtuma tai prosessi, jossa dokumentti (esim. takorautainen tuuliviiri) on syntynyt ja josta dokumentti tuotteena kertoo. Edelleen esim. marxilaisuus voi olla teoksen aihe tai teoksen näkökulma (tai molempia yhtä aikaa). Kaikkia näitä merkitysten variointeja voi kuvata seuraavan kaltaisilla merkitysten syntagmailla:

bibliografia — aiheena
 bibliografia — muotona
 sepäntyö — tarkoituksena
 sepäntyö — aiheena
 sepäntyö — dokumentin »tekotapana»
 jne.

ja kaikki nämä syntagmat noudattavat kaavaa:

dok.kielen ilmauksen — suhde
 merkitys »itsessään» — dokumenttiin

Luokitus- ja dokumentaatiokieli kirjallisuudessa tätä suhdetta on käsitelty hyvin kirjavissa yhteyksissä. Se tulee esiin perinteisten luokituskaavojen johdannoissa. Melvin Dewey kirjoittaa johdannossaan: »'Predominant tendency' or obvious purpose of a book usually decides its number» (DDC, 1965, s. 87). Nk. muotoluokat ovat osaltaan tämän suhteen jäsennyttä. Luokitustaulussa suhde saattaa tulla satunnaisesti esiin (esim. Luokitusoppaassa luokkien 80/84 ja toisaalta 86 vastakkaisuus palautuu hyvin eksplisiittisesti oppositioon »itsessään» vs »about»). Disipliinien ja »aiheiden» ero saatetaan todeta luokituksen rakennetta esiteltäessä (esim. DDC, 1965, s. 10), mutta se ei korostu, että dokumentin disiplinaustaan ja aiheen ilmaiseminen ovat kaksi eri asiaa.

Samaa ongelmapiiriä on Hutchins käsitellyt »aboutness» -ongelmana omasta näkökulmastaan (Hutchins, 1978 b ja myös Meriläinen, 1984 b) ja toisaalta Swift »multimodaalisuutensa» »modaali-teeteissa» (teoreettinen orientaatio, tutkimusmenetelmät, empiirinen tilanne, koottu data ja muoto), joiden suhteen dokumentteja tulisi kuvata (Swift & Winn & Bramer, 1977).

SYNTAX:ssa tähän liittyy syntagmaattisen ja temaattisen tason erottelu. Eräitä koko dokumenttiin liittyviä asioita (»tutkittu olio» = Q = qui sekä »puitteet» aika = T = temps ja paikka = L = lieu) erotetaan ilmaisussa omaksi

temaattiseksi tasokseen, jolloin edellä kuvattu syntagmaattinen välineistö toimii niiden termien joukossa, jotka määrittävät »itse tutkimuksen sisältöä». Siten dokumentaatiokielen ilmaus jäsentyy seuraavasti:

(x ————— y ————— z) Q, L, T
 (Cros & Gardin & Levy, 1964, s. 75—80).

Kaikissa tapauksissa on dokumentaatiokielen ilmausta ja sen merkitystä tavalla tai toisella problematisoitu suhteessa siihen, minkä asian dokumentaatiokielen ilmaus dokumentista varsinaisesti ilmaisee. Kuten olen edellä esittänyt, tämä suhde voidaan käsittää dokumentaatiokielen ilmauksen merkitykseen sisältyväksi syntaktiseksi suhteeksi. Olen ulottanut syntaktisten suhteiden tarkastelun myös tähän ilmiöön voidakseni tuoda esiin mahdollisuutta käsitellä yhtenäisen syntagmaattisista, paradigmaattisista ja syntaktisista suhteista koostuvan teoreettisen kehyksen puitteissa mahdollisimman laajasti ja moniulotteisesti koko dokumentaatiokielen »merkitysoopin» problematiikkaa.

Huomautukset

¹ Lähelle näkökulmaani tulee kuitenkin esim. eri dokumentaatiokielen yhteensovittavuuden (compatibility) perusteiden tutkimus, (ks. esim. Dahlberg, 1981).

² Meriläinen käsittelee kirjoitukseni aiheeseen liittyviä ilmiöitä »luokkien välisinä suhteina». Hän erotelee »semantiset» ja »syntaktiset suhteet», missä edelliset ovat »aina olemassa olevia» ja jälkimmäiset »asiayhteydestä riippuvia». Käytännössä Meriläisen syntaktisina käsittelemät suhteet vastaavat suurin piirtein sitä, mitä itsekkin käsitelen syntaktisina suhteina, vaikka määrittelyn perusta on aivan eri. (Ks. Meriläinen, 1984, s. 14—18.)

³ Ainakin Dahlberg on toisissa yhteyksissä esittänyt muitakin käsitteitä, jotka olisivat määrittelemässäni mielessä selvästi syntaktisten suhteiden kategorioita, mutta rajoitun tässä Dahlbergin ja Hutchinsin osalta mainittujen lingvistisiperusteiden ajatusten käsittelyyn.

⁴ Sijojen suomenkieliset määritelmät Objektiviiva lukuun ottamatta teoksesta Siro, Sijakielioppi, Hki, 1977, s. 15—16.

Hyväksytyt julkaistavaksi 25. 2. 1986

Lähteet

- Barthes, Roland: Elements of semiology. London, Cape, 1984.
 Cros, R.-C. & Gardin, J.-C. & Levy, F.: L'automatisation des recherches documentaires : un modèle général, le »Syntol». Gauthier-Villars, Paris, 1964.
 Dahlberg, Ingetraut: Major development in classification. Teoksessa: Advances in librarianship. 7). p. 42-103. 1977.
 Dahlberg, Ingetraut: Ontical structures and universal classification. Saranda Ranganathan Endowment for Library Science, Bangalore, 1978.

- Dahlberg, Ingetraut: Towards establishment of compatibility between indexing languages. *International Classification*, 8 (2): 86—91. 1981.
- Dewey Decimal Classification and relative index. Ed. 17. Lake Placid Club, New York, 1965. (DDC, 1965).
- Fillmore, Charles: The case for case. Teoksessa: *Universals in linguistic theory*. Repr. Holt, Rinehart and Winston, London, 1972.
- Hjelmslev, Louis: *Prolegomena to a theory of language*. The University of Wisconsin Press, Madison, 1961.
- Hutchins, W. J.: *Languages of indexing and classification*. 2nd impr. Pergrinus, Stevenage, Herts, 1978.
- Hutchins, W.J.: The concept of »aboutness» in subject indexing. *Aslib Proceedings*, 30 (5): 172—181. 1978. (1978b).
- Meriläinen, Outi: Perustiedot kirjastoluokitusten ymmärtämiseksi. Kirjastopalvelu, Helsinki, 1984.
- Meriläinen, Outi: *Indeksoinnin ulottuvuuksia*. Kirjastovuosikirja, 1984, s. 48—63. Kirjastopalvelu, Helsinki, 1984. (1984b).
- Ranganathan, S. R.: *Prolegomena to library classification*. 3rd ed. Asia, London, 1967.
- Rodríguez, Robert D.: *Kaiser's Systematic indexing*. Library resources & technical services, 1984 (April/June): 163—174.
- Swift, D. W. & Winn, V. A. & Bramer, D. A.: A multi-modal approach to indexing and classification. *International classification*, 4 (2): 90—94. 1977.
- Tarvainen, Kalevi: *Dependensikielioppi*. Gaudeamus, Helsinki, 1977.

Tämän numeron kirjoittajat:

Fasick, Adele, Dr., University of Toronto, Canada
 Hirn, Sven, kirjastonjohtaja, Helsingin kaupunginkirjasto
 Järvelin, Kalervo, vt. apul. prof., Tampereen yliopisto
 Kautto, Vesa, ylikirjastonhoitaja, Oulun yliopiston kirjasto
 Okko, Marjatta, prof., Tampereen yliopisto
 Saari, Seppo, musiikinopettaja, Keski-Pohjanmaan Musiikkiopisto
 Suominen, Vesa, kirjastonhoitaja, Oulun yliopisto
 Tammekann, Eeva-Maija, ylikirjastonhoitaja, Eduskunnan kirjasto
 Törnudd, Elin, ylikirjastonhoitaja, Teknillisen korkeakoulun kirjasto